

судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : указ Президента України від 10 трав. 2006 р. № 361 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 19. – С. 23. – Ст. 1376. **16.** Присяжнюк А. Й. Місце та роль адміністративної юстиції у здійсненні державного контролю щодо виконавчої влади / А. Й. Присяжнюк // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 801–807 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12paisvv.pdf>. **17.** Старілов Ю. Н. Административная юстиция. Теория, история, перспективы / Ю. Н. Старілов. – М. : Норма, 2001. – 304 с.

Надійшла до редакції 02.11.2012

Исследованы сущность и особенности функционирования административных судов, определены их роль и место в судебной системе Украины.

Essence and specific characteristics of functioning of administrative courts are researched, their role and place in the court system of Ukraine are considered.

УДК 342.9:5.08

Л. П. Коваленко

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

Розглянуто процес становлення інформаційного права України, охарактеризовано його предмет, особливості формування галузі інформаційного права. Запропоновано авторське визначення інформаційного права.

Уперше думка про те, що на початку 90-х років ХХ ст. в Україні почало формуватися інформаційне право, була висловлена І. Б. Коліушком, О. А. Барановим, В. С. Цимбалюком, В. Д. Гавловським, однак учені не приділили їй значної уваги, й інформаційне право розвивалося в межах інформатики.

Метою статті є аналіз різноманітних визначень інформаційного права в юридичній літературі, запропонованих ученими, і на їх підставі – авторське визначення інформаційного права України.

Так, В. С. Цимбалюк, В. Д. Гавловський були одними з перших учених-інформативістів, хто досліджував правову сутність, співвідношення понять, застосовуваних різними українськими та зарубіжними вченими, – «програмне право», «правова інформатика», «право інформатики», «комп'ютерне право», «інформаційно-комп'ютерне право» (у вузькому й широкому їх розумінні) [1, с. 43]. В останньому випадку інформаційне й комп'ютерне право розглядаються як дві групи відносин, що виникають у галузі інформаційного права. У широкому розумінні сутність юридичної категорії «інформаційно-комп'ютерне право» означає суму або об'єднання різноманітних відносин, що становлять «інформаційне право» й «комп'ютерне право», тобто групу правових відносин, які складають предмет інформаційного права; у вузькому розумінні сутність юридичної категорії «інформаційно-комп'ютерне право» тлумачиться як галузь права,

що регулює суспільні відносини, які виникають у зв'язку з одержанням та розповсюдженням інформації.

Ми підтримуємо думку російських учених Ю. В. Волкова, П. У. Кузнецова, М. М. Рассолова та інших, які в галузі інформаційного права ввели поняття «телекомунікаційне право» і завжди зазначали, що, незважаючи на всі умовності теоретичної проблеми визначення самостійних галузей права в системі українського права, телекомунікаційне право, право Інтернету й інші подібні визначення самостійних правових галузей поки що не мають.

Це дійсно так. Однак, на наш погляд, телекомунікаційне право – складова частина того цілого, що називається інформаційним правом. В інформаційній сфері це зводиться до обігу інформації в системі телекомунікацій.

Інформаційне право знаходиться на стадії становлення й тому зрозуміла різноманітність визначень, за допомогою яких фахівці намагаються встановити його сутність. Усі ці поняття вибираються, виходячи з об'єктів, стосовно яких або у зв'язку з якими виникають суспільні відносини, що підлягають правовому регулюванню.

Перераховані вище визначення можна умовно поділити на дві групи. Визначення першої групи формуються, швидше за все, виходячи з об'єктів, у зв'язку з якими виникають суспільні відносини, що підлягають правовому регулюванню в інформаційній сфері. Це програми для комп'ютерів; комп'ютери; інформатика як наука, що вивчає інформацію; одночасно «інформація» й «комп'ютери» як пов'язані поняття; телекомунікація як засіб передачі, одержання інформації. Так, в основі програмного права лежать відносини, що виникають під час створення, виробництва, поширення й застосування програмних продуктів для комп'ютерів. В основі права інформатики лежать відносини, що існують у галузі інформатики, – науки, що вивчає інформацію, інформаційні процеси й інформаційні системи або проблеми створення, перетворення й використання інформації. В основі комп'ютерного права розглядаються відносини, що виникають під час розробки, виробництва, поширення й застосування комп'ютерів.

Друга група визначень ґрунтується на застосуванні понять, що встановлюють інформаційні права, обов'язки, свободи, які повинні гарантуватися інформаційним правом, – «право знати», «право на доступ до інформації» й ін. [2, с. 97].

Незважаючи на різноманітність зазначених понять, усі вони семантично схожі й легко поєднуються в один клас через поняття «інформаційна сфера», в якій вони застосовуються або як її складові частини, або якимось чином асоціативно пов'язані з нею.

Стосовно визначення «інформаційне право», то, ймовірно, воно так називається, виходячи з основного об'єкта, з приводу якого або у зв'язку з яким виникають суспільні відносини, що підлягають правовому регулюванню, за аналогією з такими галузями права, як, наприклад, фінансове, аграрне, підприємницьке, екологічне право

та ін. В основі визначення цих галузей також лежать об'єкти правовідносин – фінанси, аграрне виробництво, підприємництво, екологія та ін. Російський учений Ю. О. Тихомиров використовує поняття «інформаційне право» для визначення нової комплексної галузі права й відносить її до галузі публічного права. Обмірковуючи сутність інформаційного права як галузі, він зазначає, що «можна вести мову про комплекс специфічних правових питань у рамках названої галузі. ... маються на увазі інформаційні відносини як предмет правового регулювання, суб'єкти інформаційних відносин, правовий режим одержання, передачі, зберігання й використання інформації, юридичні режими інформації різного змісту, користування банками й базами даних, інформаційні правовідносини, відповідальність. Отже, у такому вигляді інформаційне законодавство, що формується, і право повною мірою охоплюють нормативний масив, що деякі фахівці помилково відносять до комп'ютерного права» [3, с. 38].

І. А. Бачило визначає інформаційне право наступним чином: «інформаційне право – сукупність доктринальних положень юридичної науки, правових норм ..., що утворюють самостійний масив національного права, норм міжнародного законодавства, а також стан правової свідомості суб'єктів права в галузі інформаційної діяльності й відносин, пов'язаних з інформаційними ресурсами, функціонуванням інформаційних систем і мереж в умовах застосування сучасних інформаційних технологій, спрямованих на забезпечення безпечного задоволення інформаційних потреб громадян, їх організацій, держави й суспільства в цілому, забезпечення адекватної реакції юридичної системи на порушення встановлених законодавством правил у галузі інформації й інформатизації» [4, с. 14].

Також використовують поняття «інформаційне право» І. Б. Коліушко та М. С. Демкова, хоча й не дають його визначення. При цьому відносини з приводу створення інформації (масової інформації) відносять до складу інформаційних відносин [5].

Розглядає інформаційне право як галузеву юридичну науку А. О. Баранов: «інформаційне право – це галузева юридична наука, яка вивчає сукупність норм права, що регулюють інформаційні відносини в суспільстві, які відносяться до інформаційної діяльності в цілому» [6, с. 29]. На жаль, у наступних міркуваннях автора відсутні дефініції «інформаційні відносини» й «інформаційна діяльність», що не дає можливості встановити думку автора з приводу сутності інформаційного права.

На наш погляд, інформаційне право – система соціальних норм і відносин, що охороняються державою і виникають в інформаційній сфері – сфері створення, перетворення й використання інформації. Основні предмети правового регулювання – це інформаційні відносини, тобто відносини, що виникають при здійсненні інформаційних процесів, процесів створення, збору, опрацювання, зберігання, пошуку, поширення й використання інформації.

На нашу думку, багато хто з авторів розглядає інформаційне право у вузькому розумінні, вони не розглядають інформаційну сферу в цілому, в сукупності, а зупиняються на складових (або окремих інститутах інформаційного права), що її забезпечують, наприклад таких, як інформатика, комп'ютери, їх системи, засоби зв'язку й телекомунікацій тощо. Причому часто взагалі без зв'язку з інформаційною сферою.

З нашої точки зору, предмет правового регулювання інформаційного права розглядається ними не тільки як суспільні відносини, що регулюють перераховані вище об'єкти, а як вся сукупність відносин в інформаційній сфері, що охоплюють весь цикл обігу інформації (створення, перетворення інформації, передача й поширення інформації, у тому числі й засобами зв'язку та телекомунікацій, використання інформації й, закінчуючи цикл, знову створення інформації). Тоді інформаційна сфера буде початком, у рамках якого виникає й реалізується вся сукупність суспільних відносин, названих інформаційними.

Ще одним аргументом для визначення поняття «інформаційне право» може бути такий. Інформація та її рух – вічні, а технічні, програмні, зв'язкові, телекомунікаційні й інші засоби виникли та розвиваються як засоби, що забезпечують і підвищують ефективність опрацювання, перетворення й передачі інформації саме в поточний період часу. Звичайно, ці засоби будуть постійно вдосконалюватися у процесі розвитку творчої думки людини, але обов'язково у зв'язку з потребами створення, перетворення, передачі, поширення й застосування інформації. Під час створення й застосування таких засобів можуть діяти традиційні суспільні відносини, а можуть виникати й нові. Все це вимагає пильної уваги фахівців у зазначеній галузі. Крім того, «інформаційне право» є більш широким поняттям, ніж проаналізовані вище, бо воно містить у собі всі інші.

Аргументом вищезазначеного може слугувати той факт, що інформаційне право введене в номенклатуру наукових спеціальностей під шифром 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» і тому, на наш погляд, ученим варто активізувати дослідження у галузі інформаційного права для того, щоб включити його в правову систему України.

Таким чином, вважаємо, що інформаційне право – це галузь права, що регулює суспільні відносини, які охороняються державою і виникають в інформаційній сфері – створення, перетворення й використання інформації. Предметом правового регулювання інформаційного права є інформаційні відносини, що виникають під час здійснення інформаційних процесів – створення, збору, опрацювання, зберігання, пошуку, передачі, поширення й використання інформації.

За кордоном також активно формується й розвивається нова галузь права – інформаційне право. Там найчастіше вона позначається як Information Law, або Law, Relating to Information.

Стосовно інформаційного права думки науковців розходяться.

Одні дослідники розглядають інформаційне право в широкому розумінні слова як науку, що вивчає інформаційну сутність права взагалі. Основоположником такого підходу серед російських учених можна вважати А. Б. Венгерова, який вводить поняття «інформаційна концепція права», тобто вчення про інформаційну сутність права (серед українських учених до такої думки схиляється І. Б. Коліушко та деякі інші). І це цілком справедливо, оскільки право насправді має інформаційний характер і є одночасно й інформаційною системою, тобто системою, що формує, обробляє для використання правову інформацію (нормативно-правову й ненормативно-правову інформацію). Дійсно, без правових норм, що є насправді інформаційними об'єктами, право взагалі не існує. В цьому інформаційний підхід при дослідженні правової системи як системи інформаційної досить привабливий, і завдяки йому можна зробити значний внесок у розвиток загальної теорії права. Зокрема, він зможе «пожвавити» правову інформатику й правову кібернетику й застосувати методи цих наук для дослідження й удосконалення системи українського права.

Другий, більш вузький підхід, оснований на розгляді інформаційного права як галузі права, що регулює суспільні відносини в інформаційній сфері. Деякі фахівці ще більше звужують поняття інформаційного права, вважаючи, що воно застосовне тільки для регулювання відносин, які виникають під час обробки документованої інформації або обробки інформації в системі телекомунікацій і т. ін.

На нашу думку, і одні, й інші вчені мають рацію, але і перші, і другі звужують поняття інформаційного права. Ми вважаємо, що розглядати інформаційне право треба в широкому розумінні, тобто і як галузь права, і як науку, що вивчає інформаційну сутність права.

Основними підставами (критеріями), що виступають основою для формування нової галузі інформаційного права, на наш погляд, є такі:

- 1) наявність реальних суспільних відносин інформаційного характеру, що потребують правового регулювання (юридичного захисту інтересів суб'єктів інформаційних відносин);
- 2) накопичення певного комплексного і досить відокремленого в системі законодавства масиву нормативно-правових актів, що регулюють інформаційні відносини;
- 3) єдність об'єкта правового впливу – права на інформацію;
- 4) формування у сфері норм інформаційного законодавства окремих груп норм (інститутів і підгалузей), що регулюють відносно відокремлені суспільні відносини у межах інформаційного права та ін.

Останній аспект безпосередньо вказує на формування інститутів права в межах інформаційного права як галузі. Серед таких інститутів можна назвати, наприклад, інститут таємної інформації, інститут журналістського права, інститут комп'ютерного права, інститут рекламного права, інститут правового формування тощо.

На нашу думку, галузь права є сукупністю однорідних правових норм, що регулюють певну сферу суспільних відносин, яка відокремилася усередині цієї системи. Об'єктивна необхідність обумовлює виділення галузі права, а законодавець лише усвідомлює й оформлює цю потребу.

Для виокремлення самостійної галузі права мають значення такі умови: а) міра своєрідності тих або інших відносин; б) їх питома вага; в) неможливість врегулювати виниклі відносини за допомогою норм інших галузей; г) необхідність застосування особливого методу регулювання.

Якісна однорідність тієї або іншої сфери суспільних відносин сприяє виникненню відповідної галузі права. І, навпаки, наявність або відсутність тієї або іншої галузі права залежить від наявності або відсутності відповідних сфер суспільних відносин, що потребують правового регулювання. На нашу думку, галузь не вигадується, а народжується із соціальних і практичних потреб.

Список літератури: 1. Цимбалюк В. С. Інформаційне право : навч.-метод. комплекс для підготовки фахівців за спец. «Правознавство» / В. С. Цимбалюк, В. Д. Гавловський. – К. : ІЕУПІ, 1999. – 183 с. 2. Інформаційне право та правова інформатика у сфері захисту персональних даних / В. Брижко, М. Гуцалюк, В. Цимбалюк, М. Швець ; за ред. М. Швеця. – К. : НДЦПІ АПрН України, 2006. – 450 с. 3. Тихомиров Ю. А. Публичное право : учебник / Ю. А. Тихомиров. – М. : БЕК, 1995. – 496 с. 4. Бачило И. Л. Информационное право. Роль и место в системе права Российской Федерации / И. Л. Бачило // Государство и право. – 2001. – № 2. – С. 5–14. 5. Коліушко І. Б. Електронне урядування – шлях до ефективності та прозорості державного управління / Коліушко І. Б., Демкова М. С. // Інформаційне Суспільство. Шлях України. – К. : [Міжнар. фонд «Відродження» ; ПРООН], 2004. – С. 135–142. – Проект «Б-ка Інформаційного Суспільства». 6. Баранов О. А. Інформаційне право України: стан, проблеми, перспективи : підручник / О. А. Баранов. – К. : Софт Прес, 2005. – 316 с.

Надійшла до редколегії 17.12.2012

Рассмотрен процесс становления информационного права Украины, охарактеризован его предмет, особенности формирования отрасли информационного права. Предложено авторское определение информационного права.

Becoming of informative right for Ukraine is considered, its object, features of forming of the field of informative law, are described. The authorial determination of informative right is offered.